

UWARUNKOWANIA RESENTYMENTALNE JAKO BARIERY ROZWOJU INNOWACJI W POLSCE

Piotr WERYŃSKI

Politechnika Śląska, Wydział Organizacji i Zarządzania, Zabrze; piotr.werynski@polsl.pl,
ORCID: 0000-0001-9334-5048

Streszczenie: W artykule przyjęto schelerowskie założenie o emocjach zbiorowych (resentymentach) odzwierciedlających napięcia w strukturze i kulturze społecznej. Procesy innowacyjne są warunkowane przez konteksty strukturalne i kulturowe, w tym również o charakterze resentymentalnym. Autor podejmuje się odpowiedzi na pytanie: jak podstawowe stany powyższych kontekstów, które określimy jako morfostatyczny (podtrzymujący trwanie) lub morfogenetyczny (generujący zmiany) warunkują powstawanie i wdrażanie innowacji w danym systemie społeczno-ekonomicznym. Zaprezentowane będą elementy morfogenetycznej analizy przyczynowej powstawania ekosystemów innowacyjnych oraz barier ograniczających przebieg procesów innowacyjnych w polskich realiach strukturalno-kulturowych obciążonych kontekstami resentymentalnymi.

Słowa kluczowe: konteksty i efekty resentymentalne, ekosystemy innowacji, morfogenetyczna analiza przyczynowa.

RESSENTIMENTAL CONDITIONS AS BARRIERS TO THE DEVELOPMENT OF INNOVATION IN POLAND

Abstract: The article assumes collective emotions (resentments) reflecting tensions in social structure and culture (by Max Scheler). Innovative processes are conditioned by the structural and cultural context, including resentimental character. The author will answer the question: how the basic states of the above contexts, which we will describe as morphostatic (maintaining duration) or morphogenetic (generating changes), determine the creation and implementation of innovations in a given socio-economic system. It will be presented a morphogenetic causal analysis of the emergence of innovative ecosystems and barriers limiting the course of innovation processes in the Polish structural and cultural realities burdened with resentimental contexts.

Keywords: resentimental contexts and effects, innovation ecosystems, morphogenetic causal analysis.

1. Wprowadzanie

Szeroko pojęte otoczenie działań innowacyjnych będzie traktowane przez autora jako zespół uwarunkowań strukturalnych i kulturowych tworzący w określonych warunkach ich konteksty resentymentalne. Przyjęto, że kontekst strukturalny będzie tworzył otoczenie społeczno-ekonomiczne innowacji¹. W jego ramach analizowane będą nacechowane resentymentalnie interakcje między elementami struktury a indywidualnym oraz zbiorowym sprawstwem w obszarach polityczno-prawnym, ekonomicznym, technologicznym, demograficznym, ekologicznym. Natomiast do kontekstu kulturowego innowacji zaliczone zostaną: dominujące systemy światopoglądowe, religie, ideologie, obszar stosunków międzynarodowych, np. historycznie uwarunkowane uprzedzenia, resentymenty etniczne, napięcia międzynarodowe, międzypaństwowe, konflikty cywilizacji.

Napięcia resentymentalne występują w ramach procesów innowacyjności, budowania innowacyjnego otoczenia biznesu, nowych struktur pośredniczących (ngo), ekosystemów sprzyjających inicjacji, innowacji, imitacji nowych idei, produktów, usług, nowatorskich rozwiązań społecznych, organizacyjnych, technologicznych. Autor podejmuje się odpowiedzi na pytanie: jakie bariery towarzyszą działaniom innowacyjnym w stanie morfostatycznym społeczeństwa (podtrzymywania status quo)? Stąd teza: w stanie morfostazy społecznej warunkowane strukturalnie i kulturowo resentymenty grupowe oraz bliskie im inne społecznie destrukcyjne emocje ograniczają istniejący potencjał kapitału społecznego, rozumianego na sposób funkcjonalistyczny, danej grupy czy organizacji. Ściślej, konteksty resentymentalne redukują zaufanie do partnerów działań społecznych i gospodarczych, osłabiają istniejącą wspólnotę aksjonormatywną oraz trwałe powiązania instytucjonalne, osobowe (Coleman, 1990; Putnam, 1995, 2002).

Dla wyjaśniania związków przyczynowych rozciągniętych w czasie między wybranymi resentymentalnymi kontekstami strukturalnymi i kulturowymi oraz efektami resentymentalnymi niezbędna jest nie tylko analiza historycznych źródeł zastanych, ale równocześnie współczesnych danych zastanych oraz wywołanych. Pomocna w tym procesie będzie morfogenetyczna analiza przyczynowa, dedukcyjnie powiązana z założeniami teorii struktury i sprawstwa Margaret Archer (2003; 2015) oraz koncepcji resentymentów grupowych Maxa Schelera (1997). Dla weryfikacji postawionej tezy autor zastosował również triangulację źródeł: zastanych i wywołanych, dotyczących danych mikro-, mezo-, makrostrukturalnych, wykorzystał również metodę ilościową (wywiad kwestionariuszowy SI), jak i jakościową (zogniskowane wywiady grupowe FGI).

¹ Innowacja w sensie socjologicznym to przede wszystkim szeroko pojęta zmiana społeczna, którą autor proponuje powiązać zakresowo z pojęciem morfogenezy strukturalno-kulturowej. Tak szeroki sposób rozumienia pojęcia innowacji wprowadził, w opozycji do konceptualizacji ekonomicznych, w latach trzydziestych XX wieku, Robert K. Merton (2002).

2. Innowacyjność w stanie morfostatycznym i morfogenetycznym społeczeństwa

Jakimi cechami charakteryzuje się stan morfogenezy w stosunku do stanu morfostazy danego społeczeństwa? Archer określiła podstawowe cechy dwóch opozycyjnych stanów systemu społecznego. W powyższym ujęciu morfogeneza to zespół procesów, które wykazują tendencję do rozbudowy lub zmiany (1) formy, np. zmiany instytucjonalne realizujące istniejące już interesy grupowe i wartości je legitymizujące, (2) struktury, które można dookreślić jako zmiany między elementami poziomu strukturalno-kulturowego lub zmiany relacji między zbiorowymi podmiotami działania, w końcu (3) zmiany stanu danego systemu, ściślej stanu równowagi między elementami poziomu struktury i kultury a poziomem sprawstwa działających podmiotów. Natomiast morfostaza odnosi się do tych procesów w złożonym systemie, które wykazują tendencję do zachowania wyżej wymienionych elementów bez zmian (Archer, 2015, ss. 17-18).

W jakich warunkach strukturalno-kulturowych istniejące potencjały resentymentalne prowadzą do morfogenezy, a kiedy do morfostazy społecznej? Sytuacja morfostazy społecznej cechuje się tym, że pomimo istnienia trwałych kontekstów resentymentalnych, dotyczących bezwzględnych lub względnych nierówności społecznych, skutkujących ograniczeniami w dostępie do władzy, posiadania, prestiżu oraz wynikającymi z nich napięciami, nie prowadzi do zmiany sposobu legitymizacji prawno-normatywnej oraz ideologicznej danego systemu społeczno-ekonomicznego, czyli nie prowadzi do zmiany społecznej. Jeżeli napięcia strukturalno-kulturowe dotyczą nie wszystkich trzech sfer to odpowiednio mniejszy potencjał resentymentalny będzie generował też odpowiednio mniejsze presje morfogenetyczne. Uwarunkowania te będą bliższe stanu morfostazy społecznej. W powyższych emergentnych uwarunkowaniach strukturalno-kulturowych utrudnione jest powstawanie ekosystemów pozytywnie warunkujących procesy innowacyjne, w tym również dotyczących innowacji społecznych. Morfostaza to stan społeczeństwa, który ogranicza szeroko pojętą innowacyjność.

Natomiast w sytuacjach trwałych napięć w strukturze i kulturze oraz pochodnych im konfliktowych interakcji między zbiorowymi podmiotami działania, które dotyczą jednocześnie sfery władzy, ekonomii, prestiżu, istniejący potencjał resentymentalny prowadzi do zmiany elementów legitymizacji prawno-normatywnej oraz ideologicznej danego systemu społeczno-ekonomicznego. Napięcia te prowadzą do morfogenezy, czyli stanu właściwości strukturalnych i kulturowych, interakcji między nimi a indywidualnym i zbiorowym sprawstwem, sprzyjającemu innowacyjności. Wyraża się on w sferze strukturalnej zmianami w otoczeniu społeczno-ekonomicznym, technologicznym, instytucjonalnym innowatorów oraz odpowiednich, towarzyszących zmianom interesów grupowych. Natomiast w sferze

kulturowej ulegają zmianom obowiązujące normy i wartości, obyczaje, wzory zachowań, ideologie legitymizujące zmiany strukturalne.

Czy istniejące resentymentalne konteksty strukturalno-kulturowe zawsze prowadzą do morfostazy, stagnacji systemowej oraz jak resentymenty grupowe warunkują powstawanie ekosystemów innowacyjności; czy tylko je blokują, czy mogą stanowić czynnik dynamizujący innowacyjność? W analogii do koncepcji pozytywnych funkcji konfliktu Lewis'a A. Cosera (2009), można próbować odnajdywać w życiu społeczno-gospodarczym pozytywne funkcje resentymentów, lub szerzej negatywnych emocji (Turner, and Stets, 2009) które są efektem napięć w strukturze i/lub kulturze społecznej. Negatywne emocje społeczne, na przykład bliskie resentymentowi uczucie zawiści, w sytuacji braku akceptacji dla innowatora w jego najbliższym otoczeniu: kręgu koleżeńskim, w przedsiębiorstwie lub w macierzystej uczelni, generują u potencjalnego twórcy innowacji potrzebę ominięcia mechanizmów kontroli społecznej, barier instytucjonalnych i osobowych ograniczających możliwości jego rozwoju twórczego. Również obawy naruszenia istniejącej równowagi interesów wśród członków organizacji czy instytucji, które skutkować mogą sankcjami formalnymi (np. dodatkowymi obowiązkami służbowymi) i/lub ostracyzmem towarzyskim wzmagają emocje resentymentalne potencjalnego innowatora. W ich efekcie jest często podejmowana decyzja o migracji do otoczenia nowego, otwartego na wprowadzanie zmian technologicznych, organizacyjnych, procesowych lub innowacji społecznych. Helmut Schoeck dostrzega pozytywne funkcje przełamywania zawiści otoczenia przez innowatorów, którzy motywowani do działania negatywnymi emocjami migrują do sprzyjających innowacjom ekosystemów, tym samym wzmacniają jego potencjał twórczy. Podkreśla jednak konieczność istnienia otwartości na mobilność przestrzenną (migrację) oraz zachęt, w tym instytucjonalnych, dla mobilności społecznej (awansu społecznego) dla rozwoju innowacji w danej kulturze i cywilizacji (Schoeck, 2012, ss. 402-404).

3. Morfogenetyczne wyjaśnienie powstawania efektów resentymentalnych

W celu identyfikacji przyczyn powstawania grupowych resentymentów oraz odpowiednich efektów resentymentalnych skutkujących w dziedzinie innowacyjności autor odwoła się do założeń epistemologicznych realizmu krytycznego. Archer przyjmuje za Royem Bhaskarem (1998a; 1998b), że realność badanych zjawisk oraz procesów społecznych nie przejawia się tylko w ich empiryczności, ale w przyczynowości. Realne są mechanizmy przyczynowe, wynikające z relacji istniejących między bytami społecznymi, relacji między siłami struktur społecznych i kulturowych a możliwościami sprawczymi podmiotów indywidualnych i grupowych. Wspomniane siły przyczynowe nie mają charakteru koniecznego (Archer, 2003, ss. 36-37). Nie wszystkie mechanizmy, powiązane z odpowied-

nimi strukturami czy aktorami społecznymi, są uaktywniane w procesach morfogenetycznych. Dlatego bezpośrednie badania empiryczne nie dostarczają dowodów na „realność” sił sprawczych. Działania resentymentalnych kontekstów strukturalnych oraz kulturowych należy traktować jako siły przyczynowe, które tylko częściowo podlegają bezpośredniej obserwacji empirycznej. W zależności od konfiguracji wspomnianych kontekstów i charakteru interakcji między nimi a sprawstwem podmiotów społecznych istnieją też siły przyczynowe, które są nieaktywne w danym kontekście oraz czasie. Uaktywniać się mogą w innej konfiguracji czynników otoczenia. Stąd konieczność analitycznej wnikliwości badacza przy poszukiwaniach związków, relacji między sferą kontekstów i sprawstwa w czasowym porządku diachronicznym.

Potencjał resentymentalnych kontekstów i działanie efektów resentymentalnych można badać jeżeli względni się ich złożony ontologicznie status, jako elementy wielopoziomowej, dualistycznej, bo obiektywistycznej (struktury) – subiektywistycznej (sprawstwo), rzeczywistości oraz przy wykorzystaniu wielowymiarowej procedury badawczej. Stąd konieczność stosowania triangulacji metod, źródeł i poziomów analizy. Badania kontekstów i efektów resentymentalnych powinny charakteryzować się podejściem diachronicznym, uwzględniać porządek czasowy oraz wynikające z niego związki przyczynowe, łączące elementy właściwości strukturalnych, kulturowych, możliwości sprawcze jednostek i grup obciążonych resentymentalnie. Bezpośrednie, jednowymiarowe, synchroniczne badania empiryczne nie dostarczają wystarczających dowodów na realność sił sprawczych.

Odwołanie się do kategorii analitycznej morfogenetycznego wyjaśniania przyczynowego pozwoli usystematyzować analizy działania mechanizmu resentymentalnego w kontekście tworzenia się określonych innowacyjnych ekosystemów.

(1) Istnieją emergentne uwarunkowania strukturalne, głównie interesy grupowe, różnicujące członków grup i organizacji pod względem dostępu do władzy, bogactwa, prestiżu. Za Schelerem można dookreślić, że w ramach wspomnianych uwarunkowań są formalnie zapewnione wszelkie prawa (obywatelskie, pracownicze, socjalne), ale życie społeczne pozostaje w sprzeczności z oficjalnym ustawodawstwem (resentymentalny kontekst strukturalny). (2) Istnieją emergentne uwarunkowania kulturowe, tj. zespoły norm i wartości, kultury organizacyjne, ideologie, które uprawomocniają uwarunkowania strukturalne, jednocześnie legitymizując relacje wywyższenia jednych i poniżenia drugich (resentymentalny kontekst kulturowy). (3) Napięcia strukturalne i kulturowe tworzą konteksty resentymentalne dla indywidualnych i grupowych interakcji społecznych. Im większa różnica między prawnym, publicznym, organizacyjnym prestiżem grupy a faktycznym układem sił w społeczeństwie, organizacji, tym większy w niej potencjał napięć resentymentalnych. (4) Konteksty resentymentalne warunkują sprawstwo jednostek, jak i zbiorowych podmiotów działania. Podmioty przepracowują wewnętrznie (emocjonalnie, refleksyjnie) zewnętrzne uwarunkowania resentymentalne. (5) Podmioty oddziałują zwrotnie na uwarunkowania strukturalne i kulturowe, wchodząc w interakcje społeczno-kulturowe. Interakcje społeczne

członków takiej grupy są zewnętrznym przejawem istnienia napięć oraz wyrazem działania mechanizmów resentymentalnych. (6) Efekty resentymentalne, powstające w otoczeniu o charakterze morfogenetycznym, jak i morfostatycznym, stanowią skutek przepracowania strukturalnego i kulturowego działania tych mechanizmów. (7) W przypadku pozostawania grupy w stanie morfostazy istniejące resentymentalne konteksty strukturalne i kulturowe zwykle ograniczają powstawanie innowacyjnych ekosystemów. (8) W stanie morfogenezy społecznej resentymentalne konteksty strukturalne i kulturowe ułatwiają powstawanie innowacyjnych ekosystemów. W efekcie napięcia resentymentalne prowadzą do zmiany systemowej oraz do powstawania ekosystemów pozytywnie warunkujących przebieg procesów innowacyjnych w różnych dziedzinach życia społecznego.

Zamieszczony powyżej autorski schemat wyjaśniania przyczynowego stanowić będzie podstawę do analiz przypadków działania mechanizmów resentymentalnych z mikro-, mezo- oraz makroskali.

4. Przypadki efektów resentymentalnych w otoczeniu innowacji

Środowisko makrostrukturalne składa się z kilku istotnych obszarów, które warunkują funkcjonowanie ekosystemów innowacji. Muszą one podlegać ciągłemu monitorowaniu oraz być uwzględniane przy podejmowaniu działań w sferze publicznej, aktywności badawczej, wdrożeniowej, marketingowej. Działania podmiotów indywidualnych, zbiorowych, jak również organizacji, najsilniej warunkuje obszar polityczno-prawny. Obejmuje on całość systemu prawno-ustrojowego państwa, regulującego ustrój polityczny, administracyjny, socjalny, prawa jednostek, stosunki własności, powiązania prawa z gospodarką. Według Schelera, ale też Jacka Barbaleta (1998), w tym obszarze życia społecznego należy szukać głównych strukturalnych źródeł resentymentów uogólnionych i grupowych. Uwarunkowania polityczno-prawne, w dużej mierze odzwierciedlające interesy grup społecznie dominujących, skutkują różnicowaniem społeczeństwa pod względem dostępu do władzy, bogactwa, prestiżu. W jego ramach marginalizowane grupy i środowiska, mimo, że mają formalnie zagwarantowane wszelkie prawa, to odczuwają w określonej sferze bezwzględną lub względną deprivację. Zakres realizacji wspomnianych praw w życiu politycznym, ekonomicznym i społecznym, często pozostaje w sprzeczności z oficjalnym ustawodawstwem.

Przykładem trwania uwarunkowań resentymentalnych jest poczucie deprivacji bezwzględnej (np. niskich dochodów czy relatywnie niskiego statusu), przechodzące w deprivację względną (uświadomione poczucie krzywdy oraz wskazanie winnych takiej sytuacji), wśród właścicieli jednoosobowych firm oraz wielu mikro przedsiębiorstw, wynikające z niewspółmiernego do dochodów, niezależnego od wielkości przedsiębiorstwa, obciążenia ich działalności gospodarczej składkami ubezpieczeń społecznych (emerytalną,

rentową, wypadkową, składką na dobrowolne ubezpieczenie chorobowe) i zdrowotnych. Występującą potencjalnie deprivację względną wzmocniają obiektywnie istniejące uwarunkowania. Składka zdrowotna dla osób prowadzących działalność gospodarczą urosła 2018 roku w stosunku do roku poprzedniego o 7,6% (www.taxcare, 01.10. 2018). W sytuacji ustrojowo-prawnych gwarancji, politycznych deklaracji poparcia ze strony oficjalnych czynników państwowych czy samorządowych osoby te postrzegają swoją pozycję na rynku jako pozbawionych jakiegokolwiek wsparcia samotnych „długodystansowców” small biznesu, niekoniecznie posiadający szacunek społeczny (CBOS, 01.10.2018), którzy mogą liczyć tylko na siebie, rodzinę i znajomych.

Uwarunkowania strukturalne występujące w obszarze polityczno-prawnym generują też skutki bezpośrednio w obszarze ekonomicznych działań mikro i małych przedsiębiorstw. Gdy przedsiębiorca – innowator powszechnie spotyka się w sferze publicznej z deklaracjami pomocy i otwarcia instytucji publicznych na potrzeby innowatorów, a w codziennych interakcjach z otoczeniem doznaje, mniej lub bardziej uzasadnionego, poczucia braku pomocy instytucjonalnej przy podejmowaniu działań innowacyjnych. Potwierdzają powyższą konstatację badania przeprowadzone w ramach projektu „Z matrycą do innowacyjnej przedsiębiorczości”, wśród właścicieli mikro i małych firm z województwa śląskiego². Badani przedsiębiorcy, działający w regionie Polski nasyconym różnorodnymi instytucjami otoczenia biznesu, w ograniczonym zakresie liczą na pomoc zewnętrzną. Tylko jedna czwarta badanych wskazała na inne firmy jako partnerów swoich przedsięwzięć innowacyjnych, 19 procent badanych wskazało centra szkoleniowe jako instytucje świadczące im pomoc, a 17 procent przedsiębiorców wymieniło agencje rozwoju innowacji i przedsiębiorczości. W świadomości badanych praktycznie nie ma instytucji biznesowych (np. stowarzyszeń branżowych), placówek naukowo-badawczych z makrootoczenia, a nawet mezootoczenia, na których fachową pomoc doradczą, konsultacje mogliby liczyć. Tylko 10 procent z nich wspomniało, że przy wprowadzaniu innowacyjnych rozwiązań mogą liczyć na regionalne instytuty badawcze i uczelnie wyższe. Wyniki te obrazują deficyty w dziedzinie budowania wzajemnych relacji między środowiskami small biznesu a szeroko pojętym otoczeniem instytucjonalnym, w tym światem nauki (Weryński, 2012, ss. 115-116). Brak w świadomości badanych istnienia aktywnych organizacji i instytucji otoczenia biznesu jest przejawem deficytu wiedzy ukrytej, nieskodyfikowanej, będącej owocem istnienia więzi opartych na zaufaniu, trwałej kooperacji między partnerami procesów innowacyjnych (Hudson, 1999, s. 61) oraz szerszego zjawiska – próżni socjologicznej (Nowak, 1979), która w tym przypadku

² Przeprowadzono 300 wywiadów z przedsiębiorcami z wszystkich powiatów województwa śląskiego, dobranymi do badań kwotowo. Dobór próby kwotowej dokonano w taki sposób, aby rozkłady w próbie badanej dotyczące podziału na mikro-, małe i średnie przedsiębiorstwa w poszczególnych powiatach, w których są zarejestrowane, odpowiadały proporcjonalnie rozkładom rzeczywistym. Szczegółowe rozkłady próby zostały zamieszczone w aneksie publikacji *Matryca potrzeb marketingowych w sektorze MŚP. Diagnoza problemu i konstrukcja narzędzia*, (red.) P. Weryński, Difin, Warszawa 2012.

dotyczy aktywności w sferze publicznej i strukturach pośredniczących szczególnie istotnej dla rozwoju kraju kategorii społeczno-zawodowej – przedsiębiorców.

Potencjalni innowatorzy indywidualni i zbiorowi w swoich działaniach muszą uwzględniać uwarunkowania związane z obszarem demograficznym. Istotnym jest posiadanie wiedzy oraz aktywne wykorzystywanie danych z zakresu struktury wiekowej danej populacji, wykształcenia, struktury płciowej, zamieszkania, dominującego modelu rodziny, skali oraz kierunków ich zmian. Uwarunkowania demograficzne stanowią też źródło resentymentów grupowych wśród określonych środowisk na rynku pracy, a skutkować mogą ograniczeniem ich potencjału innowacyjnego. Przykładów powstawania i działania mechanizmów resentymentalnych uwarunkowanych sytuacją demograficzną można szukać również na polskim rynku pracy. Pogarszająca się z każdym rokiem struktura wiekowa polskiej populacji, ściślej zwiększający się udział osób w wieku przedemerytalnym wśród ogółu osób w wieku aktywności zawodowej stanowi asumpt do diagnozy tego aspektu życia społecznego. Oficjalne polityki europejskie, krajowe, jak i programy operacyjne pozostają w sprzeczności z zasadami jakimi rządzą się realia rynku pracy. Obserwować można rozbieżność deklaracji polityk publicznych oraz założeń unijnych programów aktywizujących, kierowanych na przykład dla bezrobotnych w wieku 50+, w stosunku do rzeczywistych interakcji społeczno-gospodarczych, w ramach których rynek pracy preferuje głównie pracowników w przedziale wiekowym 25-40 lat, czyli „młodych z doświadczeniem” (WUP Katowice, 01.10.2018). Pracownicy z kategorii wiekowej 50+, często w pełni sprawni, zarówno fizycznie, jak intelektualnie, posiadający wiedzę, doświadczenie oraz, będące rezultatem wieloletniej praktyki zawodowej, kompetencje społeczne są wykluczani z obiegu społeczno-zawodowego. Poczuciu marginalizacji, krzywdy, bezsilności wśród wspomnianej grupy wiekowej towarzyszy obiektywne w sensie ekonomicznym, nieefektywne gospodarowanie kapitałem ludzkim, w tym potencjałem innowacyjnym. Sytuacja ta ma miejsce wbrew prawnym gwarancjom równościowym, poprawnościowym politycznie deklaracjom oraz naukowym ekspertyzom dowodzących pełnej efektywności wspomnianej grupy pracowników.

Napięcia resentymentalne wskazać można również w działaniach w obszarze technologicznym kontekstu strukturalnego. W sensie merytorycznym istotnym jest określenie udziału i znaczenia technologii informatycznych, cyfryzacji (w tym Internetu), biotechnologii, inżynierii genetycznej, alternatywnych źródeł energii w gospodarce, ich wpływu na określone dziedziny życia społecznego. Jednak najbardziej istotnym składnikiem obszaru technologicznego z punktu widzenia socjologii innowacji nie są bezosobowe technologie, lecz aktywne podmioty działania – indywidualni i grupowi innowatorzy (wynalazcy). W ramach polskiego kontekstu strukturalnego zmagają się z koniecznością wyboru drogi realizacji procesu innowacyjnego: kontynuowania badań, wdrażania innowacji w krajowych realiach – niemożności administracyjnych, braków finansowych i infrastrukturalnych ograniczających możliwości wdrożenia innowacji, czy emigracji do wiodących, zagranicznych ośrodków

naukowo-badawczych i wdrożeniowych lub może sprzedania uzyskanych patentów, praw autorskich zewnętrznym inwestorom, dominującym w danej branży³.

Natomiast w obszarze ekologicznym, indywidualne i zbiorowe podmioty działania, podejmując aktywność innowacyjną, powinny uwzględniać uwarunkowania wpływające na zdrowie fizyczne i psychiczne populacji oraz warunki życia ludzi – wziąć pod uwagę istniejące zasoby surowców energetycznych, stan środowiska naturalnego, tendencje do ocieplania klimatu i jego konsekwencje społeczno-ekonomiczne, na bezpieczeństwo pracy, stosunki międzyludzkie. Do kontekstów resentymentalnych związanych z wspomnianym obszarem, które ograniczają powstawanie innowacji, w tym zrelatywizowanych do potrzeb kraju innowacji proekologicznych, zaliczyć można presje systemowe oraz wizerunkowe związane z promowaniem powszechnie uznawanych w instytucjach UE oraz legitymizowanych przez wpływowe globalne organizacje ekologiczne (casus Greenpeace) nominalnie czystych i odnawialnych źródeł energii, kosztem energii brudnej (węgiel kamienny, brunatny) oraz niebezpiecznej (energia atomowa). Presje te występują, jak w przypadku Polski, nawet gdy w określonych krajowych czy regionalnych warunkach są ekonomicznie nieracjonalne, cechują się wysokimi kosztami początkowymi – technologicznymi oraz społecznymi. Skutkują długimi okresami amortyzacji nowych technologii związanymi tzw. energią odnawialną, drastycznymi redukcjami załóg kopalń i elektrowni węglowych, natomiast w wymiarze geopolitycznym uzależnieniem od krajów – dostawców nowych technologii energetycznych. U podstaw wspomnianych napięć resentymentalnych leży syndrom poprawności politycznej u części elit i środowisk opiniotwórczych zorientowanych na „bycie ekologicznym”, chęć określonej społeczno-kulturowej przynależności i realizowania rozumianej na sposób oświeceniowy idei postępu czy postindustrialnej, mainstreamowej ideologii Unii Europejskiej.

Zarysowany w kilku obszarach kontekst strukturalny dopełnia, w ramach teorii morfogenetycznej struktury i sprawstwa, kontekst kulturowy. Stanowi on też otoczenie społeczno-kulturowe podejmowanych procesów innowacyjnych. Obszar społeczno-kulturowy, tworzy i wyraża zespół wartości i norm, wierzenia religijne, systemy światopoglądowe, ideologie, zwyczaje, wzorce zachowań uznawane w społeczeństwie za godne prestiżu, budujące status społeczny, dominujące postawy, tym pro- czy antyinnovacyjne. Kontekst kulturowy odpowiada za generowanie szczególnie istotnej dla budowy trwałych ekosystemów innowacyjności – wiedzy ukrytej i relacyjnej (Sabel, 1989, ss. 46-47). Wiedza ta jest wytwarzana

³ Obserwacje powyższe autor miał możliwość uzyskać, jako współtwórca i realizator projektu „Śląskie kadry dla innowacyjnej przedsiębiorczości” (trwającego od kwietnia 2017 do lutego 2019 r. w ramach EFS, działanie 11.3 Program Regionalny Województwa Śląskiego), podczas zogniskowanych wywiadów grupowych przeprowadzonych z uczestnikami projektu, tworzących jego grupę docelową: absolwentów śląskich uczelni technicznych i ekonomicznych. Wybrano do badań, drogą doboru celowego, praktyków życia gospodarczego, pracowników nauki oraz administracji państwowej i samorządowej. Problematyka badawcza dotyczyła trzech bloków tematycznych: (1) innowacji, innowacyjności, ekosystemów innowacji, (2) problemów z budowaniem marki innowacyjnej firmy, (3) resentymentalnych kontekstów innowacji. Obecnie trwają prace nad przygotowaniem całościowego raportu z badań, które zostaną opublikowane w formie książkowej w 2019 roku.

jako efekt kooperacji, wzajemnego zaufania twórców, użytkowników oraz odbiorców działań innowacyjnych. Jeżeli odwołamy się do teorii kapitału społecznego to wiedza ukryta jest istotnym komponentem pomostowego kapitału społecznego. Ma ona charakter niezwerbalizowany, wyraża się trwałymi, wręcz codziennymi i wieloletnimi relacjami między partnerami społeczno-instytucjonalnymi. Wspomniany typ wiedzy reprodukuje się w procesach komunikacji i wymiany informacji między partnerami procesów innowacyjnych, doświadczeń, międzygeneracyjnych relacji mistrz-uczeń (Bukowiecki, Rudnicki, Strycharz, 2012, ss. 15-16). Elementy kontekstu kulturowego, które, ujmując w języku morfogenetycznym, tworzą emergentne uwarunkowania kulturowe, legitymizują uwarunkowania strukturalne, ale też łącznie uprawomocniają i petryfikują relacje wywyższenia jednych grup i poniżenia drugich.

Przykładem napięć występujących w kontekście kulturowym otoczenia innowacji jest występowanie rozbieżności założeń aksjonormatywnych partnerów interakcji. Powyższe obserwacje autor poczynił podczas realizacji wspomnianych wcześniej zogniskowanych wywiadów grupowych z uczestnikami projektu „Śląskie kadry dla innowacyjnej przedsiębiorczości”. Zróżnicowanie celów (wartości) oraz norm (środków) między partnerami generuje trudności przy realizacji praktyk innowacyjnych. Występują napięcia w stosunkach między twórcami i realizatorami innowacji, którzy w większości pochodzą ze środowisk akademickich oraz instytucji naukowo-badawczych, a potencjalnymi użytkownikami tych innowacji i ich odbiorcami ze środowisk biznesu, głównie średnich i dużych przedsiębiorstw oraz instytucji publicznych. Twórców cechuje postrzeganie produktów finalnych procesów innowacyjnych jako wartości autotelicznej, natomiast użytkownicy i odbiorcy do efektów innowacji mają zwykle stosunek utylitarny, często wręcz instrumentalny (np. merkantylny).

W ramach kontekstu kulturowego należy też koniecznie wziąć pod uwagę obszar międzynarodowych relacji między partnerami potencjalnych procesów innowacyjnych. W ich ramach występuje potrzeba uwzględniania tendencji monopolistycznych albo odwrotnie środowiska wysokokonkurencyjnego, nieuczciwej konkurencji w skali ponadpaństwowej, cel ochronnych, jawnego i ukrytego protekcjonizmu, uwzględnianie różnic w regulacjach prawnych (np. krajowego prawa pracy), podatkowych, ekologicznych, sanitarnych, odmienności norm i certyfikatów (Gierszewska, Romanowska, 1996, s. 32). Kooperacje innowacyjną w aspekcie ponadnarodowym utrudniają też bariery mentalne, urazy, tabu kulturowe i religijne występujące w danym kontekście krajowym czy określonego kręgu cywilizacyjnego. W interakcjach między partnerami procesów innowacyjnych, którzy pochodzą z różnych krajów, grup etnicznych, kulturowych, religijnych, w sytuacjach różnicy zdań i interesów, pojawiają się negatywne emocje (urazy, uprzedzenia, zawiści). W tym kontekście szczególnie istotne dla przebiegu interakcji są resentymenty uogólnione, historycznie uwarunkowane, stanowiące źródło stereotypów i uprzedzeń, skutkujące obniżeniem poziomu zaufania i podniesieniem kosztów transakcyjnych współpracy (np. przez rozbudowane umowy prawne, gwarancje finansowe).

Należy traktować historycznie utrwalone resentymenty uogólnione jako fakty społeczne, zgodnie z klasyczną konceptualizacją Emila Durkheima (2000). Tak rozumiany resentyment uogólniony ujawnia swoją siłę regulacyjną w danym społeczeństwie w czasach napięć międzynarodowych, konfliktu interesów i wartości obarczonych dodatkowo negatywnymi emocjami zbiorowymi. Przyjęte założenie ontologiczne pozwala na teoretyczne ugruntowanie analiz dotyczących resentymentów uogólnionych jako czynników warunkujących działania społeczno-polityczne i gospodarcze w kontekście międzynarodowych relacji.

W celu ilustracji problemu można skupić się na relacjach polsko-niemieckich, polskorosyjskich i polsko-żydowskich (izraelskich). Empirycznym wskaźnikiem negatywnych emocji wobec innych narodów jest, mierzony od 1993 roku, poziom deklarowanej przez Polaków niechęci/sympatii do poszczególnych narodów i grup narodowo-etnicznych (CBOS, 01.10.2018). Deklarowany poziom niechęci wobec Niemców jest wskaźnikiem dalej funkcjonującego resentymentu, choć w stosunku do początkowych pomiarów nieznacznie obniżony i obecnie niższy niż poziom niechęci Polaków wobec Rosjan i Żydów, tradycyjnie uznawanych za sprawców polskich uraz nieodwzajemnionych. Jednak dalej pozostaje na względnie wysokim poziomie. W oczach Polaków Niemcy to naród, obok Rosjan, głównych historycznych sprawców polskiego resentymentu uogólnionego, często też wielu resentymentów grupowych (casus podjętej w 2017 roku narracji reparacyjnej przez PiS). Natomiast resentyment uogólniony, w pełni uświadamiany, wobec współczesnej Rosji, jako spadkobierczyni zarówno Związku Radzieckiego, jak i Rosji carskiej, jest konsekwencją nieodwzajemnionych krzywd i nienawiści z przeszłości oraz strachu przed coraz bardziej widocznym odradzaniem się imperialnej polityki wschodniego sąsiada. Poziom niechęci Polaków wobec Rosjan – zadziwiająco stały oraz wysoki – jest jego mocnym empirycznym wskaźnikiem (CBOS, 01.10. 2018).

Holocaust jest źródłem normatywnego odniesienia o charakterze resentymentalnym. Ujawnia się w sytuacjach różnicy interesów, na przykład dotyczących reprivatyzacji, restytucji majątków utraconych podczas wojny czy odmiennych interpretacji traumatycznych wydarzeń ze wspólnej historii. Wymownym jest przypadek nagłego kryzysu w stosunkach polsko-żydowskich w 2018 roku, dotyczący zmiany ustawy o IPN. W przypadku tych dwóch narodów mamy do czynienia z dwoma syndromami resentymentów wysublimowanych, przez które dodatkowo przebijają się resentymenty konkretne, zbudowane na jednostkowych doświadczeniach traumatycznych oraz resentymenty grupowe całkowicie uświadamione, których wektory są wzajemnie przeciwstawne (Bulska, Wiśniewski, 01.10. 2018).

Wskazane przykłady, funkcjonujących w stosunkach międzynarodowych, zbiorowych negatywnych emocji o podłożu resentymentalnym destrukcyjnie warunkują oraz normatywnie regulują jako fakty społeczne, wspólne działania potencjalnych partnerów w procesach innowacyjnych.

5. Podsumowanie

W artykule zaprezentowano rezultaty zastosowania triangulacyjnej procedury badawczej, która zawierała analizy danych zastanych, jak i wywołanych z poziomu mikro- mezo- i makrostrukturalnego. Analiza objęła również wybrane wyniki własnych badań ilościowych (SI) oraz jakościowych (FGI), które interpretowano z perspektywy teoretycznej schematu morfogenetycznej analizy przyczynowej. W oparciu o przedstawiony materiał empiryczny można skonstatować, że w polskich realiach strukturalnych i kulturowych między potencjalnymi partnerami innowacyjnych działań gospodarczych, społecznych, instytucjonalnych występują deficyty kapitału społecznego (głównie pomostowego), deficyty zaufania do instytucji i uogólnionych innych, braki wiedzy ukrytej i refleksyjnej między potencjalnymi twórcami, użytkownikami, odbiorcami innowacji ograniczające możliwości budowania innowacyjnych ekosystemów. Zawieszona indywidualna i grupowa bywa wpisana w działania instytucjonalne w stosunku do twórców, inicjatorów, realizatorów innowacji. Trwale istnieje próżnia socjologiczna, wyrażająca się niedorozwojem obywatelskich struktur pośredniczących, głównie niezależnego sektora organizacji pozarządowych oraz powiązana ze wspomnianymi zjawiskami pełzająca anomia społeczna, czyli brak wspólnoty podzielanych wartości i norm.

W stanie morfostazy społecznej, warunkowane strukturalnie i kulturowo resentymenty grupowe oraz bliskie im destrukcyjne emocje grupowe ograniczają istniejący potencjał kapitału społecznego danej grupy czy organizacji; redukują zaufanie do partnerów działań społecznych i gospodarczych, osłabiają istniejącą wspólnotę aksjonormatywną oraz trwałe powiązania instytucjonalne, osobowe, ograniczają powstawanie innowacyjnych ekosystemów.

Bibliografia

1. Archer, M. (2003). *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Archer, M. (2015). *Morfogeneza: ramy wyjaśniające realizmu*. Warszawa: Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne UKSW, No 10, 16-46/2015, ss. 17-18.
3. Barbalet, J. (1998). *Emotion, Social Theory, and Social Structure: A Macrosociological Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Bhaskar, R. (1998a). *Philosophy and Scientific Realism*. In M. Archer, R. Bhaskar, A. Collier, T. Lawson, A. Norrie (Eds.), *Critical Realism. Essential Readings*. (ss. 16-47). London-New York: Routledge.
5. Bhaskar, R. (1998b). *Societies*. In M. Archer, R. Bhaskar, A. Collier, T. Lawson, A. Norrie (Eds.), *Critical Realism. Essential Readings*. (ss. 206-249). London-New York: Routledge.

6. Bukowiecki, A., Rudnicki S., and Strycharz J. (2012). *Spoleczny wymiar innowacji, Zarządzanie Publiczne*, No 2(20), ss.15-16.
7. Bulska, Wiśniewski (2018,10.01). Available online http://www.ngofund.org.pl/wp-content/uploads/2017/02/Skrot_raportu.pdf
8. Centrum Badania Opinii Społecznej (2018.10.01). Available online <https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php>
9. Coleman, J.S. (1988). *Social Capital in the Creation of Human Capital*. The American Journal of Sociology, Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure, Volume 94.
10. Coleman, J.S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
11. Coser, L.A. (2009). *Funkcje konfliktu społecznego*, S. Burdziej (przeł.), Kraków: Seria WTS, Volume 5.
12. Durkheim, E. (2000). *Zasady metody socjologicznej*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
13. Gierszewska, G., and Romanowska, M. (1996). *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*. (pp. 32). Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
14. Hudson, R. (1999). *The learning economy, the learning firm, and the learning region. A sympathetic critique of the limits to learning*. European Urban and Regional Studies, No. 6(1), ss. 61.
15. Merton, R. (2002). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa: PWN.
16. Nowak, S. (1979). *System wartości społeczeństwa polskiego*. In *Studia Socjologiczne*, No 4(75).
17. Putnam, R. (1995). *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, J. Szacki (przeł.), Kraków: Wyd. Znak.
18. Putnam, R. (2002). *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*. New York.
19. Sabel, C. (1989). *Flexible specialization and re-emergence of regional economies*. In P. Hirst, J. Zeitin (Eds.), *Reversing Industrial Decline*. (ss. 46-47). Oxford-New York-Hamburg: Berg Publishers Ltd.
20. Scheler, M. (1997). *Resentyment a moralność*. Warszawa: Wyd. Czytelnik.
21. Schoeck, H. (2012). *Zawiść. Źródło agresji, destrukcji i biedy*. Warszawa: Wyd. Fijorr Publishing.
22. Texcare (01.10.2018). Available online <https://texcare.messefrankfurt.com/frankfurt/en.html>
23. Turner, J. H., and Stets J. E. (2009). *Socjologia emocji*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
24. Weryński, P. (2012). *Matryca Potrzeb Marketingowych w sektorze MMŚP. Diagnoza problemu i konstrukcja narzędzia*. Warszawa: Wyd. Difin.
25. Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach (2018.05.04). Available online <http://wupkatowice.praca.gov.pl/>